अध्याय 10: सन्निमित्ते वरं त्यागः (क-भागः)

विषय-सूची

7 प्रश्नावली · 61 प्रश्न

प्रश्नावली 1	पाठम् आधृत्य उदाहरणानुगुणं लिखत ‘आम्’ अथवा ‘न’	9 प्रश्न
प्रश्नावली 2	अधोलिखितान् प्रश्नान् पूर्णवाक्येन उत्तरत	7 प्रश्न
प्रश्नावली 3	उदाहरणानुसारं निम्नलिखितानि वाक्यानि अन्वयरूपेण लिखत	8 प्रश्न
प्रश्नावली 4	उदाहरणानुगुणं पाठगतानि पदानि अधिकृत्य रिक्तस्थानानि पूरयत (सन्धिविच्छेदः)	22 प्रश्न
प्रश्नावली 5	अधोलिखितेषु वाक्येषु रक्तवर्णीयपदानि केभ्यः प्रयुक्तानि इति उदाहरणानुगुणं लिखत	5 प्रश्न
प्रश्नावली 6	अधोलिखितानि वाक्यानि पठित्वा तेन सम्बद्धं श्लोकं पाठात् चित्वा लिखत	5 प्रश्न
प्रश्नावली 7	अधोलिखितानां वाक्यानां पदच्छेदं कुरुत	5 प्रश्न

प्रश्नावली 1 — पाठम् आधृत्य उदाहरणानुगुणं लिखत ‘आम्’ अथवा ‘न’

प्रश्न 1

(क) किं वीरवरः राजपुत्रः आसीत्?

हल

पाठानुसारम् वीरवरः राजपुत्रः एव आसीत्, अतः उत्तरम् ‘आम्’।

उत्तर: आम्

प्रश्न 2

(ख) ” किं ते वर्तनम् ” ? इति किं शूद्रकः अपृच्छत्?

हल

राजा शूद्रकः वीरवरम् एतत् अपृच्छत्, अतः उत्तरम् ‘आम्’।

उत्तर: आम्

प्रश्न 3

(ग) किं वीरवरं राज्ञः समीपे दौवारिकः अनयत्?

हल

दौवारिकः वीरवरं राज्ञः समीपं नीतवान्, अतः उत्तरम् ‘आम्’।

उत्तर: आम्

प्रश्न 4

(घ) किं राजा शूद्रकः राजपुत्रं वीरवरं साक्षात् दृष्ट्वा एव वृत्तिम् अयच्छत्?

हल

राजा वीरवरं साक्षात् दृष्ट्वा तत्क्षणं वृत्तिं न अयच्छत्, अतः उत्तरम् ‘न’।

उत्तर: न

प्रश्न 5

(ङ) किं वीरवरः स्ववेतनस्य चतुर्थं भागम् एव पत्न्यै यच्छति स्म?

हल

पाठानुसारम् वीरवरः स्ववेतनस्य चतुर्थं भागं पत्न्यै यच्छति स्म, अतः उत्तरम् 'आम्'।

उत्तर: आम्

प्रश्न 6

(च) किं करुण – रोदन – ध्वनिं राजा श्रुतवान्?

हल

राजा करुणरोदनध्वनिं श्रुतवान्, अतः उत्तरम् 'आम्'।

उत्तर: आम्

प्रश्न 7

(छ) किं करुणरोदनध्वनिः दिवसे श्रुतः आसीत्?

हल

करुणरोदनध्वनिः अर्धरात्रे श्रुतः आसीत्, न तु दिवसे, अतः उत्तरम् 'न'।

उत्तर: न

प्रश्न 8

(ज) किं राजलक्ष्म्या उक्तः उपायः अतीव दुःसाध्यः आसीत्?

हल

राजलक्ष्म्या उक्तः उपायः अतीव दुःसाध्यः आसीत्, अतः उत्तरम् 'आम्'।

उत्तर: आम्

प्रश्न 9

(झ) किं भगवती सर्वमङ्गला उपायं संसूच्य शीघ्रमेव अदृश्या अभवत्?

हल

भगवती सर्वमङ्गला उपायं संसूच्य शीघ्रमेव अदृश्या अभवत्, अतः उत्तरम् 'आम्'।

उत्तर: आम्।

प्रश्नावली 2 — अधोलिखितान् प्रश्नान् पूर्णवाक्येन उत्तरत

प्रश्न 1

(क) शूद्रकः कीदृशः राजा आसीत्?

हल

पाठे वर्णितम् – शूद्रकः पराक्रमी तथा नानाशास्त्रवित् राजा आसीत्।

उत्तर: शूद्रकः पराक्रमी नानाशास्त्रविद् राजा आसीत्।

प्रश्न 2

(ख) वीरवरः कस्य समीपं गन्तुम् इच्छति स्म?

हल

वृत्त्यर्थम् आगतः वीरवरः राज्ञः समीपं गन्तुम् इच्छति स्म।

उत्तर: वीरवरः राज्ञः समीपं गन्तुम् इच्छति स्म।

प्रश्न 3

(ग) राज्ञः शूद्रकस्य 'का ते सामग्री?' इति प्रश्नस्य उत्तरं वीरवरः किम् अयच्छत्?

हल

वीरवरः स्वबाहू खड्गं च स्वसामग्रीरूपेण उक्तवान्।

उत्तर: वीरवरः अवदत्- मम द्वौ बाहू खड्गश्च मम सामग्री अस्ति।

प्रश्न 4

(घ) वीरवरः स्वगृहं कदा गच्छति स्म?

हल

राज्ञः आदेशानन्तरम् एव वीरवरः स्वगृहं गच्छति स्म।

उत्तर: यदा राजा आदिशति, तदा वीरवरः गृहं गच्छति स्म।

प्रश्न 5

(ङ) वीरवरः स्ववेतनस्य अर्धं केभ्यः यच्छति स्म?

हल

वीरवरः स्ववेतनस्य अर्धभागं देवेभ्यः यच्छति स्म।

उत्तर: वीरवरः स्ववेतनस्य अर्धं देवेभ्यः यच्छति स्म।

प्रश्न 6

(च) राजलक्ष्मीः कुत्र सुखेन अवसत्?

हल

राजलक्ष्मीः राज्ञः भुजच्छायायां सुखेन अवसत्।

उत्तर: राजलक्ष्मी राज्ञः भुजच्छायायां सुखेन अवसत्।

प्रश्न 7

(छ) राजलक्ष्म्याः दुःखस्य कारणं श्रुत्वा बद्धाञ्जलिः वीरवरः किम् अवदत्?

हल

वीरवरः राज्ञः जीवनरक्षणस्य उपायं पृष्टवान्।

उत्तर: वीरवरः अवदत् – अस्ति अत्र राज्ञः जीवनस्य कश्चित् उपायः?

प्रश्नावली 3 — उदाहरणानुसारं निम्नलिखितानि वाक्यानि अन्वयरूपेण लिखत

प्रश्न 1

(क) आसीत् शोभावती नाम काचन नगरी।

हल

अन्वयः – कर्ता-कर्म-क्रियाक्रमेण पदविन्यासः।

उत्तर: शोभावती नाम काचन नगरी आसीत्।

प्रश्न 2

(ख) प्रतिदिनं सुवर्णशतचतुष्टयं देव!

हल

अन्वयरूपेण लेखनम्।

उत्तर: देव! प्रतिदिनं सुवर्णंचतुष्टयम्।

प्रश्न 3

(ग) देव! दिनचतुष्टयस्य वेतनार्पणेन प्रथममवगम्यतां स्वरूपमस्य वेतनार्थिनो राजपुत्रस्य, किमुपपन्नमेतत् वेतनं न वेति।

हल

अन्वयरूपेण पदानां पुनर्विन्यासः।

उत्तर: देव! दिनचतुष्टयस्य वेतनार्पणेन प्रथमम् अस्य वेतनार्थिनः राजपुत्रस्य स्वरूपम् अवगम्यताम्। किम् एतत् वेतनम् उपपन्नं न वेति।

प्रश्न 4

(घ) क्रन्दनमनुसर राजपुत्र!

हल

अन्वयरूपेण लेखनम्।

उत्तर: राजपुत्र! क्रन्दनम् अनुसर।

प्रश्न 5

(ङ) अथ मन्त्रिणां वचनात् ताम्बूलदानेन नियोजितोऽसौ राजपुत्रो वीरवरो नरपतिना।

हल

अन्वयरूपेण पदानां पुनर्विन्यासः।

उत्तर: अथ मन्त्रिणां वचनेन नरपतिना असौ राजपुत्रः वीरवरः ताम्बूलदानेन नियोजितः।

प्रश्न 6

(च) नैष गन्तुमर्हति राजपुत्र एकाकी सूचिभेद्ये तिमिरेऽस्मिन्।

हल

अन्वयरूपेण लेखनम्।

उत्तर: अस्मिन् सूचिभेद्ये तिमिरे एवः राजपुत्रः एकाकी गन्तुं न अर्हति।

प्रश्न 7

(छ) भगवति! अस्त्यत्र कश्चिदुपायो येन भगवत्याः पुनरिह चिरवासो भवति, सुचिरं जीवति च स्वामी?

हल

अन्वयरूपेण पदानां पुनर्विन्यासः।

उत्तर: भगवति। अस्ति अत्र कश्चिद् उपायः? येन इह भगवत्याः पुनः चिरवासो भवति स्वामी च सुचिरं जीवति।

प्रश्न 8

(ज) तदा पुनर्जीविष्यति राजा शूद्रको वर्षाणां शतम्।

हल

अन्वयरूपेण लेखनम्।

उत्तर: तदा राजा शूद्रकः पुनः वर्षाणां शतं जीविष्यति।

प्रश्नावली 4 — उदाहरणानुगुणं पाठगतानि पदानि अधिकृत्य रिक्तस्थानानि पूरयत (सन्धिविच्छेदः)

प्रश्न 1

वृत्त्यर्थम् = वृत्ति + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: वृत्त्यर्थम् = वृत्ति + अर्थम्

प्रश्न 2

कस्मादपि = _____ + अपि

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: कस्मादपि = कस्मात् + अपि

प्रश्न 3

कोऽपि = कः + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: कोऽपि = कः + अपि

प्रश्न 4

राजपुत्रोऽस्मि = _____ + अस्मि

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: राजपुत्रोऽस्मि = राजपुत्रः + अस्मि

प्रश्न 5

यथेष्टम् = यथा + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: यथेष्टम् = यथा + इष्टम्

प्रश्न 6

वेतनार्पणेन = वेतन + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: वेतनार्पणेन = वेतन + अर्पणेन

प्रश्न 7

तदालोक्य = _____ + आलोक्य

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: तदालोक्य = तद् + आलोक्य

प्रश्न 8

ततोऽसौ = ततः + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: ततोऽसौ = ततः + असौ

प्रश्न 9

वर्त्तनार्थिनो = _____ + अर्थिनः

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: वर्त्तनार्थिनो = वर्तन + अर्थिनः

प्रश्न 10

तदवशिष्टं = _____ + अवशिष्टम्

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: तदवशिष्टं = तद् + अवशिष्टम्

प्रश्न 11

राजदर्शनादनन्तरं = राजदर्शनात् + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: राजदर्शनादनन्तरं = राजदर्शनात् + अनन्तरम्

प्रश्न 12

वेति = _____ + इति

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: वेति = वा + इति

प्रश्न 13

राजलक्ष्मीरुवाच = राजलक्ष्मीः + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: राजलक्ष्मीरुवाच = राजलक्ष्मीः + उवाच

प्रश्न 14

चार्द्धं = _____ + अर्धम्

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: चार्द्धं = च + अर्धम्

प्रश्न 15

बहिर्नगरादालोकिता = बहिः + _____ + आलोकिता

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: बहिर्नगरादालोकिता = बहिः + नगराद् + आलोकिता

प्रश्न 16

कापि = _____ + अपि

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: कापि = का + अपि

प्रश्न 17

प्रत्युवाच = प्रति + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: प्रत्युवाच = प्रति + उवाच

प्रश्न 18

राजलक्ष्मीरस्मि = _____ + अस्मि

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: राजलक्ष्मीरस्मि = राजलक्ष्मीः + अस्मि

प्रश्न 19

स्थास्यामीति = स्थास्यामि + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: स्थास्यामीति = स्थास्यामि + इति

प्रश्न 20

भुजच्छायायां = _____ + छायायाम्

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: भुजच्छायायां = भुज + छायायाम्

प्रश्न 21

अस्त्यत्र = अस्ति + _____

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: अस्त्यत्र = अस्ति + अत्र

प्रश्न 22

कश्चिदुपायो = _____ + उपायः

हल

सन्धिविच्छेदः।

उत्तर: कश्चिदुपायो = कश्चिद् + उपायः

प्रश्नावली 5 — अधोलिखितेषु वाक्येषु रक्तवर्णीयपदानि केभ्यः प्रयुक्तानि इति उदाहरणानुगुणं लिखत

प्रश्न 1

(क) ततः असौ तद्रोदनस्वरानुसरणक्रमेण प्रचलितः। (असौ)

हल

'असौ' इति पदं वीरवरं निर्दिशति, अतः चतुर्थीविभक्तौ 'वीरवराय'।

उत्तर: वीरवराय

प्रश्न 2

(ख) तत् अहम् अपि गच्छामि पृष्ठतोऽस्य। (अहम्)

हल

'अहम्' इति पदं राजानं निर्दिशति, अतः चतुर्थीविभक्तौ 'राज्ञे'।

उत्तर: राज्ञे

प्रश्न 3

(ग) चिरम् एतस्य भुजच्छायायां सुमहता सुखेन निवसामि। (एतस्य)

हल

'एतस्य' इति पदं राजानं निर्दिशति, अतः चतुर्थीविभक्तौ 'राज्ञे'।

उत्तर: राज्ञे

प्रश्न 4

(घ) सा चातीव दुःसाध्या। (सा)

हल

'सा' इति पदं प्रवृत्तिं निर्दिशति, अतः चतुर्थीविभक्तौ 'प्रवृत्यै'।

उत्तर: प्रवृत्यै

प्रश्न 5

(ङ) किं ते वर्तनम्? (ते)

हल

'ते' इति पदं वीरवरं निर्दिशति, अतः चतुर्थीविभक्तौ 'वीरवराय'।

उत्तर: वीरवराय।

प्रश्नावली 6 — अधोलिखितानि वाक्यानि पठित्वा तेन सम्बद्धं श्लोकं पाठात् चित्वा लिखत

प्रश्न 1

(क) राजलक्ष्मीः वदति यत् यदि वीरवरः स्वस्य सर्वप्रियं वस्तु त्यजति तदा सा पुनः शूद्रकस्य समीपे स्थास्यति।

हल

पाठात् सम्बद्धं वाक्यं चित्वा लेखनम्।

उत्तर: यदि त्वया स्वस्य सर्वतः प्रियं वस्तु सहासवदनेन भगवत्यै सर्वमङ्गलायै उपहारः क्रियेत, तदा पुनर्जीविष्यति राजा शूद्रको वर्षाणां शतम् अहञ्च सुखेन निवत्स्यामि।

प्रश्न 2

(ख) राजा शूद्रकः प्रथमं वीरवरस्य वृत्त्यर्थं प्रार्थनां न स्वीकरोति।

हल

पाठात् सम्बद्धं वाक्यं चित्वा लेखनम्।

उत्तर: नैतच्छक्यम्।

प्रश्न 3

(ग) एकदा कोऽपि वीरवरः नाम राजपुत्रः वृत्तिं प्राप्तुं राज्ञः शूद्रकस्य समीपं गच्छति।

हल

पाठात् सम्बद्धं वाक्यं चित्वा लेखनम्।

उत्तर: एकदा वीरवरनामा राजपुत्रः वृत्यर्थं कस्मादपि देशाद् राजद्वारमुपागच्छत्।

प्रश्न 4

(घ) सः तस्य कर्तव्यनिष्ठां साक्षात् पश्यति।

हल

पाठात् सम्बद्धं वाक्यं चित्वा लेखनम्।

उत्तर: ततो नरपतिः खड्गपाणिः तस्य अनुसरणक्रमेण बहिः निरगच्छत् नगरीद्वारात्।

प्रश्न 5

(ङ) राजा मन्त्रिणां मन्त्रणया वीरवराय वृत्तिं यच्छति।

हल

पाठात् सम्बद्धं वाक्यं चित्वा लेखनम्।

उत्तर: अथ मन्त्रिणां वचनात् ताम्बूलदानेन नियोजितोऽसौ राजपुत्रो वीरवरो नरपतिना।

प्रश्नावली 7 — अधोलिखितानां वाक्यानां पदच्छेदं कुरुत

प्रश्न 1

(क) वृत्त्यर्थमागतो राजपुत्रोऽस्मि।

हल

पदच्छेदः।

उत्तर: वृत्त्यर्थम् आगतः राजपुत्रः अस्मि।

प्रश्न 2

(ख) अथैकदा कृष्णचतुर्दश्यामर्धरात्रे स राजा श्रुतवान् करुणरोदनध्वनिं कञ्चन।

हल

पदच्छेदः।

उत्तर: अथ एकदा कृष्णचतुर्दश्याम् अर्धरात्रे सः राजा श्रुतवान् करुणरोदनध्वनिं कञ्चन।

प्रश्न 3

(ग) तदहमपि गच्छामि पृष्ठतोऽस्य निरूपयामि च किमेतदिति।

हल

पदच्छेदः।

उत्तर: तत् अहम् अपि गच्छामि पृष्ठतः अस्य निरूपयामि च किम् एतत् इति।

प्रश्न 4

(घ) अस्त्यत्र कश्चिदुपायो येन भगवत्याः पुनरिह चिरवासो भवति।

हल

पदच्छेदः।

उत्तर: अस्ति अत्र कश्चित् उपायः येन भगवत्याः पुनः इह चिरवासः भवति।

प्रश्न 5

(ङ) एकैवात्र प्रवृत्तिः सा चातीव दुःसाध्या।

हल

पदच्छेदः।

उत्तर: एका एव अत्र प्रवृत्तिः सा च अतीव दुःसाध्या।